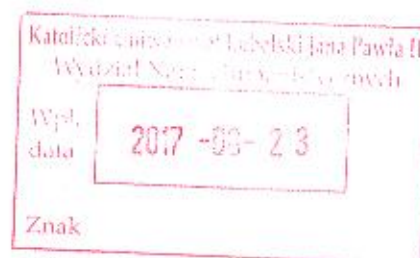

dr hab. Bożena Cetnarowska
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Anny Dąbrowskiej
*A Syntactic Study of Idioms Referring to Psychological States in English
and Constraints on the Way they are Built*

Rozprawa doktorska Pani mgr Anny Dąbrowskiej analizuje wybrane idiomy angielskie odnoszące się do stanów psychicznych, weryfikując zasadność rozmaitych hipotez badawczych sformułowanych w ramach składni generatywnej.

Wybór tematyki jest godny pochwały, ponieważ - pomimo znacznego zainteresowania wśród językoznawców wyrażeniami frazeologicznymi - brakuje opracowań poświęconych strukturze składniowej wyrażen idiomatycznych. Jak pokazuje to między innymi obszerna bibliografia załączona do recenzowanej pracy doktorskiej, większość monografii i artykułów naukowych na temat idiomów dotyczy ich semantyki (zwłaszcza występujących w nich metafor pojęciowych), przetwarzania lub akwizycji. Rzadkie jest połączenie analiz frazeologicznych z rozważaniami teoretycznymi dotyczącymi ewaluacji współczesnych teorii składniowych rozwijanych w ramach językoznawstwa generatywnego. Połączenie takie wymaga od językoznawcy znajomości zarówno zagadnień frazeologicznych, jak i dogłębnego zrozumienia założeń teoretycznych przyjmowanych w różnych modelach składniowych. Mgr Anna Dąbrowska posiada obszerną wiedzę w obu tych dziedzinach, dlatego znakomicie poradziła sobie z postawionymi w rozprawie zadaniami badawczymi.

Recenzowana rozprawa liczy 338 stron. Składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, wniosków końcowych, bibliografii oraz streszczenia w języku polskim. Zawiera także listę skrótów, tabel i wykresów oraz trzy załączniki (aneksy) z przykładami językowymi ilustrującymi użycie omawianych związków idiomatycznych.

Rozprawa ma przejrzystą i przemyślaną strukturę. We wstępie Doktorantka uzasadnia potrzebę badań nad składnią idiomów i omawia bardzo skrótowo główne założenia teoretyczne przyjęte w rozprawie, sytuując swoją pracę w paradygmacie językoznawstwa generatywnego. Formułuje klarownie zadania badawcze, które zostaną zrealizowane w kolejnych rozdziałach rozprawy.

W rozdziale 1 przedstawiono różne definicje pojęcia idiomu oraz omówiono cechy wyrażen idiomatycznych wymieniane w literaturze przedmiotu (w badaniach nad tą tematyką). Porównano także rozmaite hipotezy dotyczące reprezentacji w leksykonie mentalnym oraz sposobu przetwarzania idiomatycznych związków frazeologicznych. Przydatny dla czytelnika jest zwłaszcza podrozdział 1.5, w którym Autorka wprowadza roboczą definicję idiomu, sformułowaną na potrzeby recenzowanej rozprawy.

W rozdziale 2 wyjaśnione zostaje pojęcie „psych verbs”, tj. czasowników (przechodnich lub nieprzechodnich) oznaczających stany psychiczne, np. *love*, *worry*, *appeal to*. Jednym z argumentów predykatów psychologicznych jest argument o roli podmiotu doznającego, tj. Eksperiencera. Czasowniki psychologiczne przyciągają uwagę wielu językoznawców ze względu na specyficzne właściwości składniowe i aspektowe, wyróżniające te czasowniki wśród innych klas predykatów. Mgr Dąbrowska kompetentnie omawia w rozdziale 2 cechy aspektowe angielskich czasowników oznaczających stany psychiczne, przedstawia testy diagnozujące agentywność lub statyczność predykatów oraz podkreśla ambiwalentne zachowanie niektórych predykatów psychologicznych podczas stosowania tychże testów. Klarownie zostaje przedstawiony klasyczny podział „psych verbs”, zaproponowany w roku 1988 przez Adrianę Belletti oraz Luigi Rizziego, na trzy klasy predykatów: klasę 1 z Eksperiencerem w pozycji podmiotu (Subject Experiencer verbs, np. *love*), klasę 2 z Eksperiencerem w roli dopełnienia (Object Experiencer verbs, np. *worry*), oraz klasę 3 z Eksperiencerem w roli dopełnienia wyrażonego frazą przyimkową lub przypadkiem zależnym nie-biernikowym (Object Experiencer verbs, np. *matter to*). Doktorantka wykazuje bardzo dobrą orientację we współczesnych teoriach składni formalnej i zaznajamia czytelników z nowymi propozycjami analizy składniowej predykatów psychologicznych, wysuwającymi m.in. w pracach I. Landaua, A. Fábregasa i R. Marina.

Rozdział 3. jest istotny dla zrozumienia metodologii badań przyjętej w rozprawie, ponieważ wyjaśniono tu sposób wyboru materiału językowego poddanego analizie w rozdziale 4. Autorka w bardzo przemyślany sposób dokonuje selekcji 15 angielskich czasowników stanu psychicznego spośród 374 predykatów psychologicznych wymienionych w monografii B. Levin z 1993 r. pt. *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Kieruje się m.in. frekwencją czasowników w korpusie języka angielskiego COCA i klasyfikacją Belletti i Rizziego, oraz stara się uwzględnić predykaty reprezentujące różne rodzaje emocji podstawowych (w taksonomii Johnsona-Lairda i Oatleya z 1989 r. oraz w teorii emocji R. Plutchika). Następnie Autorka, korzystając ze słowników języka angielskiego, tezaursów oraz zbiorów idiomów, ekscerpuje 161 angielskich idiomatycznych związków frazeologicznych, które odpowiadają znaczeniem 15 wybranym wcześniej angielskim predykatom psychologicznym. Idiomy te muszą spełniać dodatkowe kryteria określone na stronie 152, np. nie mogą zawierać nieregularnych konstrukcji składniowych lub wyrazów rzadkich występujących tylko w określonych związkach frazeologicznych. Mgr Dąbrowska zapowiada także (na stronie 153), że nie będzie uwzględniać w swoim korpusie wyrażen idiomatycznych zawierających czasowniki posiłkowe (np. *be*, *have*) oraz idiomy rzeczownikowe, takie jak *butterflies in the stomach*. Zauważam tu drobną niekonsekwencję Autorki, ponieważ na kolejnych stronach pracy (np. na stronie 159) pojawia się idiom *have butterflies in the stomach*, który w aneksie na stronie 288 ilustrowany jest zdaniem *there were butterflies in her stomach*.

W podrozdziale 3.4. Doktorantka proponuje podział wyselekcjonowanych 161 idiomów ze względu na realizowane przez nie wzorce składniowe oraz identyfikuje najczęściej występujące w badanym materiale typy składniowe. Zwraca uwagę na istnienie tzw. „pozycji otwartych” w schematach idiomów. Pozycje te mogą być wypełniane przez dowolne

elementy leksykalne należące do danej kategorii składniowej, np. przez frazę rzeczownikową Y zajmującą pozycję dopełnienia dalszego w związku idiomatycznym *give Y the blues*.

Rozdział 4 jest najbardziej bogaty treściowo i najważniejszy w recenzowanej rozprawie. Doktorantka rozpoczyna od krótkiego omówienia semantycznych cech idiomów, a następnie przechodzi do obszernej i wnikliwej analizy elastyczności składniowo-leksykalnej frazeologicznych wyrażen idiomatycznych oraz do zbadania ograniczeń składniowych, którym idiomy podlegają w języku angielskim. Mgr Dąbrowska słusznie opiera się w swojej analizie na rozróżnieniu, zaproponowanym w artykule Nunberga, Saga i Wasowa pt. *Idioms* z roku 1994, pomiędzy tzw. zwrotami idiomatycznymi (ang. *idiomatic phrases*, IdP) oraz wyrażeniami połączonymi idiomatycznie (ang. *idiomatically combining expressions*, ICE). W przypadku wyrażen połączonych idiomatycznie, znaczenie całości frazeologizmu można rozbić na składniki, przypisane poszczególnym elementom danego wyrażenia, np. *pull strings* 'wykorzystywać znajomości, dosł. pociągać za sznurki'. Nie jest to możliwe w przypadku zwrotów idiomatycznych, traktowanych jako niepodzielnie semantycznie, np. *kick the bucket* 'umrzeć, dosł. kopnąć wiadro'. Doktorantka, korzystając ze zdań znalezionych w korpusie COCA oraz z wyników wyszukiwania Google, pokazuje (w podrozdziale 4.3.1), że idiomy typu ICE, tj. wyrażenia połączone idiomatycznie, ulegają takim modyfikacjom jak pronominalizacja lub kwantyfikacja fraz rzeczownikowych wchodzących w skład danego wyrażenia, zmiana liczby pojedynczej na mnogą albo wprowadzanie przydawek przymiotnych. Autorka mogłaby tu dodać istniejącą dla niektórych idiomów możliwość alternacji pomiędzy rzeczownikiem policzalnym i niepoliczalnym. Na stronie 288 aneksu do rozprawy pojawia się zdanie z korpusu COCA ilustrujące użycie idiomu *take dim view of X* (z niepoliczalnym rzeczownikiem *view*). W tym samym korpusie można znaleźć 41 przykładów pokazujących formę danego idiomu zawierającego policzalny rzeczownik *view* (na co wskazuje przedimek nieokreślony), tj. *take a dim view of X*. W kolejnym podrozdziale, tj. podrozdziale 4.3.2. Doktorantka zajmuje się zagadnieniem możliwości stosowania wobec idiomów operacji składniowych skutkujących zmianą szyku zdaniowego, np. pasywizacją, topikalizacją, *tough-movement* lub *subject-to-subject raising*. W standardowej wersji gramatyki transformacyjno-generatywnej (przedstawionej np. w monografii *Aspects of the Theory of Syntax* N. Chomsky'ego) operacje tego typu traktowano jako transformacje oraz uważano, że zastosowanie ich do wyrażen idiomatycznych powoduje utratę przez nie znaczenia przenośnego. Doktorantka udowadnia, że w przypadku części idiomów typu ICE (tj. wyrażen połączonych idiomatycznie) zastosowanie w/w operacji nie skutkuje obligatoryjnością interpretacji dosłownej wyrażen frazeologicznych. Warto podkreślić, że w podrozdziale 4.3.2. mgr Anna Dąbrowska testuje także, na zebranych przez siebie korpusie idiomów odnoszących się do stanów psychicznych, możliwość wystąpienia operacji składniowych, które bardzo rzadko omawiane są w związku z wyrażeniami idiomatycznymi, np. użycie zdań rozszczepionych, wtrącanie „proxy clauses”, tworzenie złożeń syntetycznych lub wprowadzenie modyfikatorów odnoszących się jednocześnie do dosłownego i przenośnego znaczenia idiomu. Autorka słusznie stwierdza, że zmiany tego typu zwykle stosowane są w idiomach do osiągnięcia efektu „gry słownej”. Z tego powodu trudno wypatrzyć relewantne przykłady w korpusach językowych takich jak COCA (choć niejednokrotnie udaje się to Autorce). Mgr Anna Dąbrowska podaje szereg zdań (z tego typu

modyfikacjami idiomów) znalezionych w wyniku przeszukiwania stron internetowych. Badając elastyczność składniową idiomów, Autorka opiera się w niektórych przypadkach na ocenie akceptowalności zdań przez rodzimych użytkowników języka angielskiego. Szkoda, że nie podaje informacji (np. na stronie 192) na temat liczby i wieku informantów. Po zbadaniu modyfikacji składniowych, Doktorantka przystępuje w podrozdziale 4.3.3. do przedstawienia modyfikacji leksykalnych możliwych wewnątrz idiomów typu ICE odnoszących się do stanów psychicznych, np. *curdle/chill Y's blood, get a kick/bang out of X*. Wykazuje, że wyrażenia połączone idiomatycznie tworzą homomorficzne rodziny idiomów. Oceniam, że cały podrozdział 4.3. (tj. strony 192-215) przedstawia bardzo ciekawy materiał językowy, który z pewnością zainspiruje innych językoznawców do dalszych badań nad modyfikowalnością wyrażen idiomatycznych.

Trudniejsze w odbiorze lecz równie inspirujące są kolejne części rozdziału 4 (tj. podrozdziały 4.4.-4.7.), w których analizowane są ograniczenia narzucone w wybranych nowszych teoriach składniowych na sposób konstruowania idiomów. Rozważając budowę idiomów reprezentujących 12 wzorców składniowych wyróżnionych w rozdziale 3, Doktorantka precyzyjnie identyfikuje te spośród nich, które zaprzeczają generalizacjom na temat struktury idiomów sformułowanym w ramach różnych modeli składniowych. Najwięcej miejsca w tej części rozdziału 4 zajmuje bardzo wnikliwa dyskusja zależności pomiędzy strukturą konstrukcji idiomatycznych tworzących korpus materiałowy recenzowanej rozprawy a założeniami Teorii Fazowości (ang. *Phase Theory*) rozwijanej obecnie w ramach Programu Minimalistycznego. Mgr Dąbrowska wyjaśnia, jakie cechy semantyczno-składniowe oraz jakie testy diagnostyczne pozwalają na identyfikację faz. Doktorantka potwierdza hipotezę, wysuniętą w najnowszych opracowaniach powstałych w ramach Teorii Fazowości, że niemodyfikowalne zwroty idiomatyczne (tj. idiomy typu IdP) ograniczone są w swej strukturze do fazy vP. Poruszane są też bardzo kontrowersyjne kwestie dotyczące obecności fazy DP wewnątrz idiomów. Doktorantka argumentuje, że frazy rzeczownikowe stanowiące część (niemodyfikowalnych) zwrotów idiomatycznych, powinny być traktowane jako niereferencyjne frazy przedimkowe DP (lub jako frazy NP). Pomimo obecności przedimka określonego, fraza *the bucket* traktowana jest jako nieferencyjna fraza przedimkowa wewnątrz idiomu typu IdP *kick the bucket*. Dla kontrastu, modyfikowalne idiomy typu ICE mogą zawierać referencyjne frazy DP (którym przypisany jest status faz), np. *the beans* w idiomie *spill the beans*. Autorka dowodzi także, że istnieje związek pomiędzy rodzajem relacji posesywnej a typem idiomów zawierającym frazy posesywne, choć przyznaje, że nie jest to zależność w pełni regularna. Przytoczone są przykłady pokazujące, że wewnątrz (niemodyfikowalnych) zwrotów idiomatycznych mogą wystąpić tylko frazy posesywne wyrażające relację posesywności niezbywalnej (ang. *inalienable possession*), podczas gdy takie ograniczenie nie dotyczy wyrażen połączonych idiomatycznie (tj. idiomów typu ICE).

Nie jest dla mnie jasne po przeczytaniu rozdziału 4 rozprawy, czy Doktorantka zakłada, że wszystkie grupy rzeczownikowe z przedimkiem określonym wchodzące w skład modyfikowalnych wyrażen połączonych idiomatycznie mają status referencyjnych fraz przedimkowych. Nie jestem także przekonana, czy frazy posesywne *Y's feathers* oraz *Y's hackles*, występujące w idiomach *ruffle Y's feathers* i *raise Y's hackles*, powinny być

traktowane jako wyrażające relację posesywności zbywalnej (ang. *alienable possession*). Warto byłoby w przyszłych pracach poszerzyć omówienie kwestii referencyjności grup rzeczownikowych oraz rodzaju relacji posesywnej elementów będących fragmentami idiomów. Domyślam się, że taka pogłębiona dyskusja przekroczyłaby (ograniczone z konieczności) ramy rozprawy doktorskiej.

Chciałabym podkreślić, że w rozdziale 4. recenzowanej pracy Doktorantka śmiało podejmuje trudne i kontrowersyjne zagadnienia teoretyczne. Kolejnym z nich jest problem, czy frazy przyimkowe będące składnikami idiomów mają status faz. Autorka dowodzi także w ramach Teorii Fazowości, że rozróżnienie pomiędzy dwoma typami konstrukcji aplikatywnych jest istotne dla przedstawienia reprezentacji składniowej idiomów psychologicznych zawierających dopełnienie bliższe i dalsze, lub grupę rzeczownikową i grupę przyimkową. Niezwykle interesującą kwestią jest niejednoznaczność aspektowa predykatów psychologicznych. Doktorantka wykazuje, że podstawowe czasowniki oznaczające emocje oraz odpowiadające im znaczeniowo idiomy w języku angielskim mogą różnić się pod względem charakterystyki aspektowej.

W końcowej części pracy, zatytułowanej „Summary and conclusions”, mgr Dąbrowska w przystępny sposób przedstawia wnioski, które sformułowała w wyniku przeprowadzonych przez nią analiz.

Wysoko oceniam wartość merytoryczną recenzowanej rozprawy. Przyznaję, że niektóre decyzje Autorki budzą moje wątpliwości, np. postulowanie relacji synonimicznej pomiędzy 15 podstawowymi predykatami psychologicznymi (wymienionymi w rozprawie na stronie 149) a wchodzącymi w skład korpusu materiałowego wyrażeniami idiomatycznymi. Czy należy traktować wyrażenia *paint the town red* oraz *raise the roof* jako tożsame znaczeniowo z czasownikiem *enjoy*, a wyrażenie *take dim view of something* jako synonim czasownika *fear*? Tylko do pewnego stopnia moje wątpliwości są rozwiewane przez komentarze dodane przez Autorkę w rozdziale 4 w przypisach na stronie 173 i 212. W przypisie 75 na stronie 173 Doktorantka zauważa, że dokładne znaczenia idiomów oraz odpowiadającym im „psych verbs” mogą się różnić stopniem intensywności wyrażanych emocji („the exact meanings may differ in the degree from the basic psychological domain they belong to”). Doktorantka dodaje w przypisie 96 na stronie 212, że idiomy należące do tej samej domeny semantycznej, np. LOVE, mogą się różnić interpretacją semantyczną. Te uwagi Autorki można potraktować jako wyjaśnienie obecności idiomów *raise the roof* ‘szaleć, robić wrzawę, wywoływać aplauz’ oraz *paint the town red* ‘zabawić się na całego, zrobić rundkę po knajpach’ w domenie określanej przez czasownik *enjoy* ‘cieszyć się (z czegoś), znajdować przyjemność (w czymś)’. Nie jestem jednak przekonana, że idiomy *look down Y’s nose at X* ‘patrzeć na kogoś z góry’, *hold X in contempt* ‘pogardzać, poniewierać’ oraz *turn Y’s back on X* ‘odwrócić się od kogoś’ należą do domeny semantycznej HATE. W teorii emocji Plutchika, wspomnianej przez Autorkę na stronie 147 w rozdziale 3, oprócz 8 emocji podstawowych rozróżniane są także emocje złożone. Jedną z nich jest CONTEMPT ‘pogarda’, analizowana przez Plutchika jako połączenie emocji prymarnych ANGER ‘gniew’ oraz DISGUST ‘wstręt, odraza’. Można by więc potraktować idiomy *hold X in contempt* oraz *look down Y’s nose at X* jako

reprezentujące złożoną domenę CONTEMPT, a nie domenę prymarną HATE (lub DISGUST).

Pewną trudność w badaniu wyrażeni frazeologicznych stanowi ich ulotność i zmienność, zwłaszcza jeśli należą do słownictwa potocznego. Autorka słusznie zauważa na stronie 184, że potoczność stanowi charakterystyczną cechę idiomów. Dobrą decyzją jest sprawdzenie frekwencji czterech wybranych idiomów (tj. *blow off steam*, *ruffle Y's feathers*, *carry a torch for X*, *paint the town*) w różnych rejestrach językowych w korpusie COCA. Warto byłoby jednak dodać (np. w przypisie do głównego tekstu rozprawy), że niektóre z badanych w rozdziale czwartym idiomów są obecnie rzadziej używane. Dla przykładu, w słowniku *Oxford English Dictionary* (w wersji online <https://en.oxforddictionaries.com>), wyrażenie idiomatyczne *give someone a pip*, występuje z kwalifikatorem *dated* 'przestarzały', natomiast wyrażenia *give someone a turn* oraz *pay court to someone* są poprzedzone w słowniku Longmana (<http://www.ldoceonline.com/dictionary>) kwalifikatorem *old fashioned* 'przestarzały'.

Pod względem redakcyjnym rozprawa jest opracowana nienagannie. Napisana jest poprawną formalną angielszczyzną. Zauważyłam zaledwie kilka drobnych usterek. Na stronie 278 (w pierwszym akapicie) należy przeformułować zdanie „there is a number of interesting exceptions”, używając liczby mnogiej „there are”. Na stronie 282 (na początku drugiego akapitu) pojawia się błąd maszynowy: „alomst always” zamiast „almost always”.

Sformułowane przeze mnie powyżej zastrzeżenia lub wątpliwości nie wpływają na moją zdecydowaną pozytywną ocenę całości rozprawy, zwłaszcza nie umniejszają kompetencji i rzetelności analiz składniowych przeprowadzonych przez Doktorantkę na korpusie idiomów w rozdziale 4. Doceniam duże oczytanie Doktorantki i podkreślam znaczny stopień skomplikowania przeprowadzanych przez nią rozważań teoretycznojęzykowych.

Uważam, że rozprawa powinna ukazać się drukiem (po dokonaniu przez Autorkę niezbędnych poprawek). Z całkowitym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie mgr Anny Dąbrowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Bożena Cetnarowska

Chorzów, 21 sierpnia 2017 r.